

Stagnacija turističke destinacije: primjer Pule

Nikola Vojnović

U radu se razmatra stagnacija turističke destinacije na primjeru Pule, najvećega urbanog i gospodarskog središta Istre. Cilj je rada istražiti uzroke pojave stagnacije kao jedne od etapa u životnom ciklusu turističke destinacije te predložiti mjere revitalizacije turizma i atrakcijske osnove na kojoj se dosadašnji razvoj temeljio. Najintenzivniji turistički razvoj zabilježen je od 1981. do 1990., a prekinut je Domovinskim ratom i poslijeratnom obnovom. Od 2001. do 2010. u gradu se u odnosu na prijeratno razdoblje smanjio broj postelja za 14%, turista za 18% te noćenja za 42%. Pula je netipični primjer destinacije u stagnacijskoj etapi jer uzroci stagnacije nisu premašivanje kapaciteta nosivosti atrakcijske osnove ili smještajnih objekata. Najvažniji su uzroci stagnacije smanjenje broja turista iz država nastalih raspadom Jugoslavije, jačanje susjednih destinacija, zapuštanje realne atrakcijske osnove te smanjenje kvalitete ili zatvaranje smještajnih objekata. Mjere revitalizacije turizma sadržavale bi revalorizaciju dosadašnjeg segmenta atrakcijske osnove koja bi uključila jači razvoj kulturno-turističkih proizvoda te turističko vrednovanje vojnih objekata i nekadašnjega vojnog zemljišta, čime bi se Pula jače afirmirala kao turistička destinacija.

Ključne riječi: stagnacija turističke destinacije, turistička destinacija, grad Pula

Stagnation of a Tourist Destination: the Example of the City of Pula

This paper considers the stagnation of a tourist destination taking the example of Pula, Istria's largest urban economic centre. The paper aims to explore the causes of stagnation as one of the stages within the life cycle of a tourist destination and suggest measures for revitalization of tourism and the attraction basis that the tourism development has been based upon. The most intensive tourism development had been recorded from 1981 to 1990, and was interrupted by the Homeland War and post-war reconstruction. Compared to the pre-war period, the number of beds in the city decreased by 14% from 2001 to 2010, the number of tourists decreased by 18% and there were 42% less overnight stays. Pula is not a typical example of a destination going through a stagnation stage, as its stagnation had not been caused by surpassing the capacity of the attraction basis or accommodation facilities. The most important causes of stagnation have been the decrease in the number of tourists from states created after the dissolution of Yugoslavia, development of neighbouring destinations, neglect of its real attraction basis, decrease in quality and the shutting down of accommodation facilities. Measures for tourism revitalization would include revalorization of the existing segment of the attraction basis, which would include stronger development of cultural tourism products, tourism valorisation of military facilities and former military terrains, enabling Pula to gain more affirmation as a tourist destination.

Key-words: stagnation of a tourist destination, tourist destination, City of Pula

UVOD

Grad Pula kao najveći grad i gospodarsko središte Istre prolazio je tijekom svoga višestoljetnog razvoja kroz brojne promjene državnih i političkih sustava u okviru kojih su se izmjenjivala razdoblja prosperiteta i rasta s razdobljima stagnacije i propadanja. Promjena državnog i pravnog okvira u kojem se razvijala Pula do 1991. pružila je još jednu priliku za revalorizaciju njezinih gospodarskih resursa i novi početak. Tri funkcije na kojima je dotada počivao društveno-gospodarski razvoj grada, vojnopomorska, industrijska i turistička (Blažević, 1977), prolazile su u procesima demokratizacije i osamostaljenja Hrvatske korjenite promjene. Vojnopomorska funkcija počela je nakon konačnog odlaska jugoslavenske vojske u kasnu jesen 1991. slabjeti, a gotovo sve je objekte Hrvatska vojska postupno ustupala Gradu Puli na upravu i korištenje. Ukupni broj zaposlenih u sekundarnom sektoru u gradu smanjio se u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. za 36% (Državni zavod za statistiku, 1994, 2002), a turistička funkcija nije nakon Domovinskog rata i poslijeratne obnove revitalizirana do razine koju je imala prije osamostaljenja Hrvatske.

Komparacijom i praćenjem turističkih rezultata ukupnog broja noćenja u dva vremenski odvojena razdoblja, 1981. – 1990. i 2001. – 2010., uočila se znakovita razlika prema kojoj se u posljednjih deset godina ostvaruje prosječno tek polovina prometa iz predratnog razdoblja.¹ Stoga je cilj ovog rada istražiti uzroke stagnacije turističke destinacije Pule te predložiti mjere za prijelaz u etapu obnove² turizma na temelju do sada upotrebljavane atrakcijske osnove. Svrha je rada davanje geografskog doprinosa istraživanju životnog ciklusa turističkih destinacija u hrvatskim turističkim regijama te osmišljavanje i predlaganje mjera u prostornom planiranju turizma koje će stagnacijske trendove u razvoju turizma Pule i sličnih destinacija preokrenuti prema novoj afirmaciji.

U radu se ispituju dvije hipoteze. Prva hipoteza glasi: Pula je u stagnacijskoj etapi životnog ciklusa turističke destinacije, što je posljedica izmijenjenih društveno-gospodarskih i političkih prilika posljednjih deset godina u odnosu na prethodno propulzivno razvojno razdoblje 1981. – 1990. Druga hipoteza glasi: Pula je netipični primjer za stagnacijsku etapu turističke destinacije jer uzročnik stagnacije nije premašivanje kapaciteta nosivosti atrakcijske osnove ili smještajnih kapaciteta.

U ispitivanju hipoteza upotrijebljene su istraživačke metode i postupci koji su bili primjenjivani u različitim etapama istraživanja. U prvom dijelu istraživanja prikupljala su se i analizirala dosadašnja strana i domaća znanstvena i stručna istraživanja iz geografije i geografiji srodnih znanosti na temu životnog ciklusa turističkih destinacija, a u drugome su se prikupljali, tumačili i komparirali statistički podaci Republičkog zavoda za statistiku (1982. – 1991.), Državnog zavoda za statistiku (2010.) i Turističke zajednice Istarske županije (2011.). U trećem dijelu istraživanja provedena je metoda promatranja koja u geografskom istraživanju obuhvaća višednevno terensko istraživanje s metodom neposrednoga kartiranja, fotografskog snimanja i videosnimanja. Ta se metoda nadograđuje neformalnim promatranjem kao rezultat višegodišnjeg poznavanja prostora istraživanja. Kod dodatnih objašnjenja određenih pojava i procesa upotrijebljena je metoda intervjuiranja stručnih osoba sa standardiziranim, polustrukturiranim, problemski usmjerenim intervjuom. Prostorni je okvir rada grad Pula, koja se sastoji od jednoga istoimenog naselja, a podjela na dva naselja, Pulu i Štinjan, iz 2006. ne utječe na provedbu i rezultate istraživanja.

OSVRT NA LITERATURU

Brojna su se istraživanja životnog ciklusa turističke destinacije temeljila na pionirskom radu geografa Richarda Butlera *The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources* (Butler, 1980, prema: Butler, 2006), koji je autor naknadno dorađivao (Butler, 1993, 1997, 2004). Lagiewski (2006) od 1980. do 2002. izdvađa pedesetak radova o životnom ciklusu. Za potrebe ovog rada ključan je pregled onih istraživanja koja su prostorno ili razvojno slična Puli, a među njima najznačajnija su ona koja razmatraju stagnacijsku i poststagnacijsku etapu u razvoju destinacije (Priestley i Mundet, 1998; Knowles i Curtis, 1999; Aguiló i dr., 2005), životni ciklus destinacija s kulturnom baštinom (Russo, 2002, 2006; Malcolm-Davies, 2006) te etapu obnove (Cooper, 2006). Također su bitni radovi o propadanju i modelima obnove obalnih destinacija na primjerima Ujedinjenoga Kraljevstva (Agarwal, 1997, 2002; Gale, 2005), Izraela (Cohen-Hatab i Shoval, 2004), Krete (Andriotis, 2005), Zlatne obale Australije (Faulkner i Tideswell, 2006) i Atlantic Citya (Stansfield, 2006). U Hrvatskoj je bilo manje istraživanja, a značajni su radovi o pojmu, razvoju i koncepciji turističke destinacije (Hitrec, 1995; Vukonić, 1995; Mikačić, 2005), o obnovi turizma na istočnoj obali Jadrana nakon ratnih sukoba (Hall, 2003), razvoju i modificiranju modela životnog ciklusa na primjeru Opatije (Blažević, 1976; Ćorak, 2006), utjecaju turizma na transformaciju općine Dobrinj (Opačić, 2002), prostornom rasporedu stranih turista na hrvatskoj obali (Pepeonik, 2005) odnosno slovenskih turista (Curić, 2002) te implementaciji mjera održivog turizma u poboljšanju kvalitete Crikvenice (Logar, 2010).

PULA KAO TURISTIČKA DESTINACIJA

Turistička destinacija jest mjesto, regija ili zemlja intenzivnog okupljanja turista zbog različitih koristi koje im ona pruža, a mora biti dovoljna privlačna i opremljena za prihvata i boravak turista (Mikačić, 2005). Uvjetna podjela destinacija s obzirom na strukturu turističkog proizvoda na tradicionalne i nove nije do kraja prihvatljiva u slučaju Pule jer u razvoju destinacije postoje elementi obaju tipova.

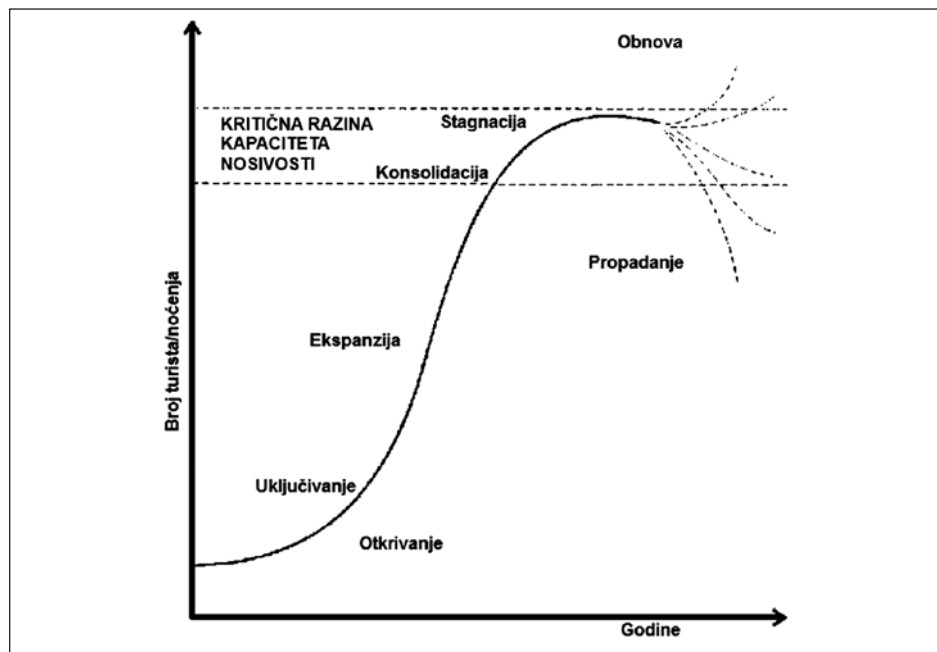
U Puli razvoj turizma počinje, zanemare li se antičke preteče povezane s tadašnjom kulturno-zabavnom funkcijom amfiteatra i rekreacijskom ulogom rimskih vila, u doba austrijske vladavine, sredinom 19. stoljeća, kada se zajedno s vojnopomorskom i industrijskom funkcijom implementiraju prvi ugostiteljski i turistički sadržaji. Začetkom turizma smatra se tiskanje prvoga turističkog vodiča o Puli 1845., čija je namjena bila predstavljanje kulturne baštine (Blažević, 1987). Unatoč intenzivnome gospodarskom i demografskom rastu grada u doba austrijske vlasti, koja je, između ostaloga, ulagala u gradnju smještajnih objekata te u uređenje i prilagodbu atrakcijske osnove, turizam je ostao sporedna djelatnost. Premda je talijanska vlast između dva svjetska rata nastojala poboljšati status turizma investirajući u prometnu infrastrukturu te gradnju i uređenje kupališta, turizam je doživljavao stagnaciju (Blažević, 1984). Takav je status pulski turizam zadržao i u prvih dvadeset godina jugoslavenske vlasti. Konačno, zajedničko austrijskoj i talijanskoj te dijelom i jugoslavenskoj vladavini bilo je očuvanje i jačanje vojnopomorske i industrijske funkcije, gdje je turizam bio više na marginama društveno-gospodarskih zbivanja, a manje bitni čimbenik u razvoju grada. Završetak marginalizacije turizma u

Puli te početak snažnije afirmacije veže se uz razdoblje 1970. – 1987., kada je u južnim dijelovima grada sagrađeno i otvoreno deset hotela i turističkih naselja.

Posebnost Pule kao obalne turističke destinacije dvije su skupine atrakcija koje imaju podjednaku važnost u koncipiranju turističkog proizvoda. Prvu skupinu čine prirodne atrakcije: obala duljine 44,3 km, more pogodno za kupanje i drugu priobalnu rekreaciju, umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom te prirodna i kultivirana vegetacija. Ljetni odmorišni turizam u kojem su najvažnije aktivnosti turista vezane uz obalni pojas i more karakterističan je za južne dijelove grada. Drugu skupinu atrakcija čine zaštićena kulturno-povijesna baština iz antičkoga, srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja, kulturne ustanove te manifestacije. Te atrakcije smještene su u povijesnoj jezgri Pule, koja je unatoč značajnim promjenama sačuvala svoj povijesni i kulturni integritet te je i danas najvitalniji dio grada (Milić, 2006). Druga skupina atrakcija omogućuje razvoj kulturnog i manifestacijskog turizma, za što postoje uporišta u strategijama razvoja hrvatskog turizma.³

REZULTATI I DISKUSIJA

Koristeći se do tada nedovoljno valoriziranom, ali povoljnom i raznolikom prirodnom i antropogenom atrakcijskom osnovom te naglim povećanjem smještajnih kapaciteta, Pula je od 1981. do 1990. iz višedesetljetne etape otkrivanja i uključivanja ušla u etapu ekspanzije. Naime, prema hipotetičkoj evoluciji turističkog područja (sl. 1) koju je koncipirao Butler (1980, prema: 2006), ekspanzija nastupa nakon određenog razdoblja otkrivanja i uključivanja destinacije. Zbog specifičnosti društveno-gospodarskog razvoja, napose vojne funkcije grada, u slučaju Pule otkrivanje i uključivanje trajali su predugo.

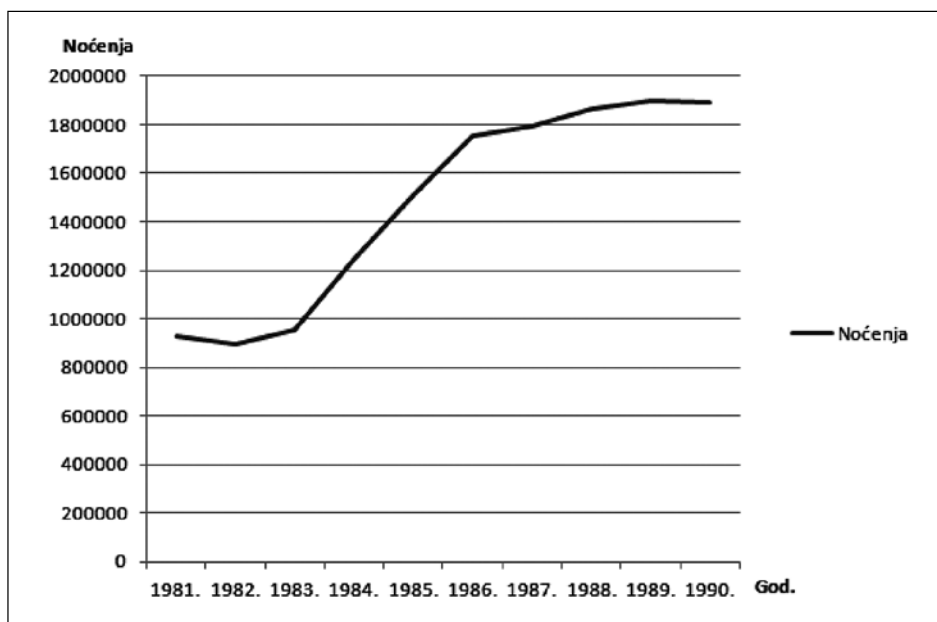

Sl. 1. Životni ciklus turističke destinacije (izvor prema: Butler, 2006, prilagodio autor)

Fig. 1 Tourist destination life cycle (Source: Butler, 2006, adapted by the author)

Etapu ekspanzije u Puli karakteriziraju udvostručenje broja postelja s 11.320 u 1981. godini na 23.697 u 1990. te porast broja turističkih dolazaka u istom razdoblju za 75%. Konačno, od 1981. do 1990. ukupni broj noćenja povećan je za 104% (sl. 2). U tom su razdoblju turisti prosječno boravili sedam dana, što upućuje na to da je Pula bila destinacija stacionarnog turizma. Najviše turista u toj etapi zabilježeno je 1988. (282.793), a najviše noćenja 1989. (1,894.071). Sudeći prema porijeklu turista u etapi ekspanzije, Pula je, za razliku od većine primorskih destinacija Hrvatske, svoj razvoj temeljila na većem udjelu domaćih turista, koji su u to vrijeme bili s prostora tadašnje države Jugoslavije. Tako je 1989. domaćih gostiju bilo 55% te su ostvarili 48% noćenja. Tim bi brojevima trebalo dodati one neprijavljene stacionarne turiste iz bivše države koji su odsjedali kod rodbine ili prijatelja, ali se iz današnje perspektive ne može ni ugrubo procijeniti njihov broj i ostvarena noćenja. Na veliki udjel domaćih gostiju utjecala je vojnopomorska baza, koja je osim pomorske komponente tadašnje vojske sadržavala kopnenu i zrakoplovnu s velikim brojem vojnika s prostora tadašnje države koji su svoju vojnu obvezu djelomice ili u cijelosti izvršavali u Puli. Dio njih koristio se smještajnim kapacitetima grada prilikom posjeta rodbine ili prijatelja. Veći oslonac na domaće turiste i emitivne regije tadašnje države u promijenjenim je društveno-političkim i gospodarskim okolnostima mogao izazvati prekretnicu u životnom ciklusu Pule kao turističke destinacije.

Definicija etape stagnacije proistječe iz redefiniranja i prilagođavanja sličnog objašnjenja koju su za etapu propadanja u životnom ciklusu destinacije dali Manente i Pechlaner (2006). Destinacija u stagnaciji jest dakle destinacija s određenom tradicijom u turizmu koju karakterizira jedan ili više negativnih trendova. Kao najčešći trendovi navode se

Sl. 2. Kretanje broja noćenja u Puli od 1981. do 1990.

Fig. 2. Number of overnight stays in Pula from 1981 to 1990

pad kvalitete elemenata na kojoj se dotada temeljio turizam, smanjenje konkurentnosti i udjela u tržištu, poteškoće u provedbi koncepta održivog turizma i smanjenje potrošnje po turistu. Ovaj potonji trend modificira se kao smanjenje broja turista i noćenja u destinaciji.

Usporedbom etape ekspanzije kroz koju je turizam grada prolazio u razdoblju 1981. – 1990. s razdobljem 2001. – 2010. dolazi se do zaključka da pulski turizam nije dosegao vrijednosti koje je imao do 1990. Nadalje, usporedbom dviju karakterističnih godina 1989. i 2009. (tab. 1) zamjećuje se smanjenje broja postelja za 14%, broja turista za 18% te ostvarenih noćenja za 42%. Daljnjom komparacijom noćenja turista od 2001. do 2010. s brojem noćenja iz 1989. (sl. 3) vidljivi su konstantno slabiji rezultati, koji su na razini noćenja iz 1983. ili 1984. Najveći broj noćenja bio je 2008., kada je ostvareno samo 61% noćenja iz 1989.

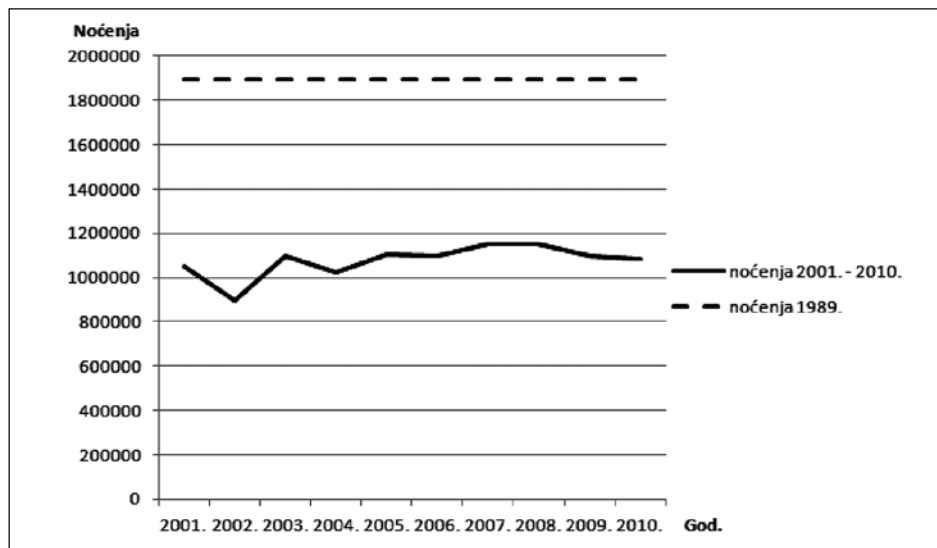
Tab. 1. Kretanje broja postelja, turističkih dolazaka i noćenja u Puli 1989. i 2009.

Tab. 1 Number of beds, tourists and overnight stays in Pula in 1989 and 2009

Postelje			Turistički dolasci			Noćenja		
1989.	2009.	Indeks 2009./1989.	1989.	2009.	Indeks 2009./1989.	1989.	2009.	Indeks 2009./1989.
24 240	20 912	86,3	272 382	222 247	81,6	1 894 071	1 094 569	57,8

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990. i Državni zavod za statistiku, 2010.

Uzroci pojave i trajanja stagnacije turizma Pule višestruki su i međusobno isprepleteni, a djelomično proistječu iz turističkoga karaktera samoga grada, koji je destinacija urbanoga (kulturnog) turizma temeljena na antropogenoj atrakcijskoj osnovi i destinacija

Sl. 3. Kretanje broja noćenja u Puli od 2001. do 2010. i usporedba s 1989. godinom

Fig. 3 Number of overnight stays in Pula from 2001 to 2010 – in comparison with 1989

ljetnoga, odmorišnog turizma s osloncem na prirodne atrakcije poput klimatsko-vegetacijskih obilježja, reljefa obale i mora.

Tab. 2. Faktori i uvjeti stagnacije turističke destinacije Pule

Tab. 2 *Factors and conditions of stagnation of the Pula tourist destination*

FAKTORI I UVJETI STAGNACIJE	
Vanjski faktori i uvjeti	Unutrašnji faktori i uvjeti
Razlozi izvan kontrole destinacije (ratovi, epidemije, potresi, klimatske ili političke promjene)	Zastarjelost proizvoda s obzirom na zahtjeve potražnje
Pojava novih konkurentskih destinacija zasnovanih na jednoj ili više sličnih atrakcija	Zapuštenost atrakcijske osnove
Negativan publicitet i neuspjeh u promociji ugleda destinacije	Zagušenje, dostizanje i premašivanje kapaciteta nosivosti

Izvor: Prema Manente i Pechlaner (2006) prilagodio autor

Pula je netipični primjer za stagnacijsku etapu jer, suprotno osnovnim postulatima koncepcije životnog ciklusa destinacije (Getz, 1992; Agarwal, 1997; Butler, 1997, 2004, 2006; Manente i Pechlaner, 2006), razlozi usporavanja, zaustavljanja i opadanja broja postelja, turista i noćenja nisu usko povezani s premašivanjem kapaciteta nosivosti atrakcijske osnove ili smještajnih objekata. Prema shemi faktora i uvjeta koja je poslužila kao obrazac u ocjeni uzroka stagnacije (tab. 2), Domovinski rat i poslijeratna obnova kao vanjski faktor stagnacije nisu pogodili Pulu u onoj mjeri u kojoj su pogodili dalmatinske destinacije, pa su primjerice 2009. gradovi Šibenik i Zadar ipak dosegli više od 90% prijeratnih noćenja. Na sličan način ne može se u razdoblju 2001. – 2010. uzeti u obzir negativni publicitet, jer bi on podjednako pogodio i druge turističke destinacije u Hrvatskoj, što nije bio slučaj. No zastarjelost i nekonkurentnost tadašnjega turističkog proizvoda mogu djelomice utjecati na stagnaciju. Ipak, sličnu atrakcijsku osnovu i smještajne kapacitete imaju i druge turističke destinacije u Istri pa unatoč tome bilježe povećanje broja noćenja. Iz potrage za daljnjim uzrocima te analize mogućih faktora turističke stagnacije Pule upotrebljavajući priloženu shemu kao polazište, proistječe da su kao vanjski faktori najviše utjecali neuspjesi u promociji ugleda destinacije te pojava novih konkurentskih destinacija zasnovanih na jednoj ili više sličnih atrakcija. Najvažniji je unutrašnji faktor fizičko propadanje atrakcijske osnove, koja osim atrakcija uključuje smještajne objekte te neupotrijebljene napuštene vojne objekte.

Neuspjeh u promociji ugleda destinacije u širem poimanju obuhvaća gubitak dijela turističkog tržišta koji je uzrokovan promjenom društveno-političkih i gospodarskih odnosa kao posljedicom nestanka socijalističkoga ekonomskog modela, raspada Jugoslavije te ratnih i poslijeratnih zbivanja. U slučaju Pule gubitak tržišta većeg dijela bivše države rezultirao je smanjenjem udjela nekadašnjih domaćih gostiju.⁴ Tih je gostiju u ukupnom broju turista 2009. bio 25% (1989. godine 55%), a njihov udjel u broju noćenja 18% (1989. godine 48%) (Turistička zajednica Istarske županije, 2011). Takvo smanjenje bilo je očekivano zbog pada standarda većine stanovništva s prostora bivše države i sporije

normalizacije političkih odnosa kao jedne od posljedica ratnih sukoba. Ta skupina turista zbog inertnosti i propusta u promociji destinacije nije supstituirana turistima iz drugih europskih ili izvan europskih emitivnih regija.

Tab. 3. Kretanje broja postelja, turističkih dolazaka i noćenja u Puli i susjednim destinacijama 1989. i 2009.
Tab. 3 Number of beds, tourists and overnight stays in Pula and neighbouring destinations in 1989 and 2009

Općina /Grad	Postelje			Turistički dolasci			Noćenja		
	1989.	2009.	indeks 2009./ 1989.	1989.	2009.	indeks 2009./ 1989.	1989.	2009.	indeks 2009./ 1989.
Fažana	5 643	9 880	175,1	33 599	87 981	261,9	280 260	778 328	277,7
Ližnjan	110	405	368,2	551	4 173	757,4	7 730	33 910	438,7
Marčana	2 439	4 251	174,3	25 555	22 026	86,2	130 835	155 268	118,7
Medulin	24 929	32 904	132,0	181 214	268 298	148,1	1 573 531	1 904 054	121,0
Vodnjan	1 456	11 422	784,5	5 285	23 328	441,4	54 912	215 072	391,7
Ukupno susjedne destinacije	34 577	58 862	170,2	246 204	405 806	164,8	2 047 268	3 086 632	150,8
Pula	24 240	20 912	86,3	272 382	222 247	81,6	1 894 071	1 094 569	57,8

Napomena: Općina Medulin uključuje destinacije Banjole, Medulin, Pomer i Premantura; Grad Vodnjan uključuje destinacije Galižana, Peroj i Vodnjan.

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990. i Državni zavod za statistiku, 2010.

Jačanje konkurentskih obalnih destinacija koje su dio socioekonomske regije grada Pule, a obuhvaćaju općine Fažanu, Medulin, Ližnjan te dio općine Marčane i grada Vodnjana, drugi su vanjski faktor stagnacije pulskog turizma. Susjedne destinacije potiču stagnaciju jer imaju identičnu prirodnu atrakcijsku osnovu, a koriste se antropogenim atrakcijama Pule poput spomeničke baštine, muzeja i manifestacija kao dijelom svoje turističke ponude. Na taj način iz obližnjih destinacija dolaze tzv. lažni izletnici (Russo, 2006), koji „troše” pulske resurse, a povećavaju prihode drugih općina. Iz toga proistječe da se te destinacije osim atrakcijama koriste i infrastrukturom grada Pule, ali u nju ne ulazu dio prihoda ostvarenog od turizma. U usporedbi s 1989., susjedne su općine i grad Vodnjan u 2009. povećali broj postelja za 70%, broj turističkih dolazaka za 65% te broj noćenja za 51% (tab. 3). Najveći udjel postelja, turističkih dolazaka i noćenja u neposrednome pulskom susjedstvu imaju općine Medulin i Fažana. Dodatni su problem u odnosima s te dvije općine pravno-političke inicijative izdvajanja Nacionalnog parka Brijuni iz Pule i pripajanja Fažani te lokacija županijskog odlagališta komunalnog otpada Kaštijun, koji se nalazi na teritoriju Pule u neposrednoj blizini granice s općinom Medulin te njezinih turističkih atrakcija i smještajnih kapaciteta.

Najvažniji unutrašnji faktor stagnacije turističke destinacije Pula jest zapuštenost dijela atrakcijske osnove. Zapuštenosti su najviše izloženi dijelovi obale i mora pogodni za kupanje i drugu priobalnu rekreaciju, na kojoj se u gradu temeljio razvoj ljetnoga, odmorinog turizma. Grad ima morsku obalu ukupne duljine 44,3 kilometra, čiji veći dio ima turističko-rekreacijsku, a manji industrijsku i lučku funkciju. Pojedini dijelovi kupališne

Sl. 4. Primjeri zapuštene atrakcijske osnove i smještajnih kapaciteta: hotel Pula ograđen bodljikavom žicom s devastiranom pomoćnom zgradom (A); ruševina unutar gradske turističke zone i kupališta u uvali Saccorgiana (B); oštećeni pristupi moru na gradskom kupalištu Valkane (C); zabranjen prolaz i ograničen pristup gradskom kupalištu Stoja (D)

Fig. 4 Examples of neglected attraction basis and accommodation facilities: Barbwire around Hotel Pula and the devastated auxiliary building (A); Ruin in the city tourist zone and bathing area in Saccorgiana Cove (B); Damaged beach approaches at the Valkane city bathing area (C); Prohibited passage and limited access to the Stoja city bathing area (D).

obale zanemareni su i neobnavljani desetljećima. Među takvima su gradska kupališta Valkane i Stoja, građena u doba austrijske i talijanske vladavine. Oba su kupališta zapuštena, a u dijelu kupališta Stoja zabranjen je pristup zbog opasnosti od urušavanja (sl. 4). Šire shvaćena zapuštenost kao faktor stagnacije može se proširiti na smještajne objekte. Promjenom načina kategoriziranja dio je smještajnih objekata izgubio na kvaliteti, a neki su zatvoreni ili prenamijenjeni. Iako ne postoji kvantitativni model uspoređivanja starog i novog načina kategoriziranja, u Puli su do 1990. postojala tri hotela tzv. A-kategorije s ukupno tisuću postelja, dok je 2009. preostao samo jedan hotel s četiri zvjezdice. Drugi su primjer gradski kamp Ribarska koliba, koji je zatvoren, te kamp Valovine, najprije u funkciji privremenoga stambenog prostora za djelatnike Hrvatske vojske, poslije pretvoren u skvotersko naselje. Konačno, najdrastičniji je primjer zapuštenosti smještajnih objekata hotel Riviera u užemu gradskom središtu, koji od nekadašnje B-kategorije danas izgubio status hotela te je kategoriziran kao *guesthouse*. Među ostalim je faktorima koji su uzrokovali stagnaciju i slaba iskorištenost nekadašnjih vojnih objekata u turističke svrhe. Vrlo mali pomaci u turističkom vrednovanju bivših vojnih objekata i zemljišta ostvareni

su otvaranjem jednoga hotela s dvije zvjezdice na mjestu vojarne, a povremenu turističku funkciju dobivaju pojedini napušteni vojni objekti kao prostori održavanja prigodnih ljetnih zabavnih manifestacija.

Izneseni rezultati istraživanja u potpunosti potvrđuju prvu hipotezu ovog rada, prema kojoj je Pula u usporedbi s razdobljem 1981. – 1990. (etapa ekspanzije), u razdoblju 2001. – 2010. u stagnacijskoj etapi životnog ciklusa turističke destinacije. Također je potvrđena druga hipoteza, po kojoj je Pula netipični primjer za stagnacijsku etapu jer uzročnik stagnacije nije premašivanje kapaciteta nosivosti atrakcijske osnove ili smještajnih kapaciteta. Naprotiv, atrakcijska osnova, prije svega kapacitet nosivosti kupališne obale, spomeničke baštine i muzeja te gradskih prostora za manifestacije, omogućuje udvostručenje broja turista i noćenja. U prilog tome govore primjeri površinom, duljinom obale i brojem stanovnika manjih, ali brojem noćenja značajnijih turističkih destinacija u Hrvatskoj. Izostanak dolazaka dijela turista iz bivše države te veliko povećanje broja postelja, turista i noćenja u neposrednoj okolini kao vanjski faktori stagnacije daju novu dimenziju u proučavanju te implementaciji modela životnog ciklusa destinacije u razvojne planove turizma, jer je do sada većina istraživanja objašnjenje stagnacije temeljila na premašivanju kapacitetu nosivosti, što kod Pule nije bio slučaj.

Nadalje, svrha iznesenih rezultata istraživanja jest promišljanje ili predikcija sljedeće etape kroz koju bi Pula kao destinacija trebala proći. U poststagnacijskom razdoblju dva su ekstremna i suprotstavljena pravca životnog ciklusa propadanje i obnova. Dakle, prema prvom scenariju, stagnacija turističke destinacije nastavila bi se te prešla u etapu propadanja. Takav je scenarij moguć nastavi li se opadanje broja turista i noćenja, odnosno smanjivanje prihoda od turizma. Po njemu bi organizacijska rascjepkanost i nepovezanost destinacija na prostoru socioekonomske regije Pule, gdje sve novonastale općine i gradovi imaju svoju turističku zajednicu, pridonosile daljnjem jačanju okolice na štetu središta. Također bi se u ljetnoj turističkoj sezoni nastavilo produbljivanje nesuglasja s dijelom stanovništva koje ne odobrava implementaciju različitih manifestacija kao poboljšanja atrakcijske osnove. Prirodne atrakcije, prije svega obala, more te prirodna i kultivirana vegetacija, i dalje bi bile prepuštene devastaciji. U konačnici, kako Butler (2006) opisuje etapu propadanja, veći dio turističkih objekata dobio bi neturističke funkcije, što je u Puli dijelom već počelo (kampovi Valovine i Ribarska koliba). Kao specifičnost Pule u toj etapi, napušteni vojni objekti ne bi dobili turističku ili njoj kompatibilnu namjenu, a dio privatnoga turističkog sektora svjesno bi prestao s djelatnošću (Cooper, 2006). Prema drugom scenariju, pulski bi turizam iz višegodišnje etape stagnacije nizom mjera i aktivnosti u privatnom i javnom sektoru, kao posljedicom jasnih planskih dokumenata utemeljenih na razvojnim vizijama, prešao u etapu obnove. To bi značilo rekonstrukciju postojećih i gradnju novih smještajnih objekata, reafirmaciju atrakcijske osnove te komplementarnost sa susjednim destinacijama. Gubitak dijela turista nastao kao posljedica društvenih i političkih promjena nadoknadio bi se iz drugih emitivnih regija. Najvažnije emitivne regije za grad Pulu jesu susjedne regije s kojima je povezana autocestom te udaljenije regije s kojima je povezana zračnim prometom. U konačnici bi se broj turista i noćenja počeo povećavati. U počecima te etape mjere koje Čorak (2006) spominje za Opatijsko primorje, a uključivale bi gradnju umjetnih atrakcija poput zabavnih parkova, bile bi u slučaju postojećih, nedovoljno iskorištenih pulskih kulturno-povijesnih atrakcija kontraproduktivne.

ZAKLJUČAK

Iako je svoj turistički razvoj započela sredinom 19. stoljeća, Pula se do sedamdesetih godina 20. stoljeća razvijala vrlo sporo. U životnom ciklusu destinacije bila je u etapi otkrivanja i uključivanja. Turistička se ponuda temeljila na vrednovanju prirodnog i društvenog segmenta atrakcijske osnove, pa se Pula razvijala kao destinacija ljetnoga, odmorišnog te kulturnog i manifestacijskog turizma. Intenzivnom gradnjom smještajnih objekata nakon 1970. u južnim dijelovima grada, stvaraju se pretpostavke za ulazak u etapu ekspanzije, koja traje do 1990. Tu su etapu obilježili udvostručenje broja postelja i noćenja te visoko pozicioniranje Pule među hrvatskim primorskim destinacijama.

Nakon Domovinskog rata i poslijeratne obnove Pula nije dosegla prijeratne turističke rezultate. U razdoblju 2001. – 2010. smanjen je broj postelja i turističkih dolazaka, a najveći pad bilježe noćenja, koja dosežu tek 60% noćenja iz 1989. Kretanje tih pokazatelja u posljednjih deset godina upućuje na zaključak da je Pula u stagnacijskoj etapi životnog ciklusa destinacije. Uzroci (faktori) koji su doveli do te etape u razvoju turizma govore da je Pula netipični primjer stagnacije jer nije premašen kapacitet nosivosti atrakcijske osnove i smještajnih objekata.

Gubitak dijela tržišta kao rezultat promijenjenih društveno-gospodarskih i političkih odnosa nastalih raspadom Jugoslavije te jačanje destinacija u pulskoj socioekonomskoj regiji najvažniji su vanjski faktori stagnacije. Prepolovljeni broj noćenja turista s prostora bivše države u odnosu na 1989. godinu, neuspjeh je u promociji destinacije koja se nije pravodobno usmjerila prema novim emitivnim regijama. Istovremeno su destinacije u okolici Pule povećale broj noćenja za 50%. One se turistički razvijaju dijelom se koristeći infrastrukturom i atrakcijskom osnovom Pule. Najvažniji unutrašnji faktor stagnacije jest djelomično zapuštena i zanemarena atrakcijska osnova i smještajni objekti. Obala namijenjena rekreaciji najizrazitiji je primjer zanemarivanja prirodnih atrakcija, koje se ogleda u slabom održavanju i neobnavljanju gradskih kupališta i plaža. Većini smještajnih objekata na prostoru grada smanjena je kategorija, a dio je njih izgubio dotadašnji status, prenamijenjen je ili zatvoren.

Nastavak stagnacijskih procesa u pulskom turizmu može usmjeriti životni ciklus destinacije u dva oprečna smjera. Prema prvome, destinacija bi ušla u etapu propadanja, koja bi se manifestirala u daljnjem smanjenju ili osciliranju broja turista i noćenja kao rezultat djelovanja navedenih vanjskih i unutrašnjih faktora. Propadanje bi se odrazilo na smanjenje prihoda i uloge turizma u gospodarstvu Pule, što bi spomenute procese ubrzalo. Drugi smjer bio bi postupni oporavak i jačanje turizma, koji bi se u početku ostvarivali kroz reafirmaciju prirodne atrakcijske osnove na kojoj se dosada razvijao ljetni, odmorišni turizam te kulturno-povijesnih atrakcija i manifestacija koje su bile temelj razvoja urbanoga, kulturnog turizma. Nadalje, u početku te etape bile bi nužne rekonstrukcija i nova kategorizacija postojećih smještajnih kapaciteta. Kao rezultat takvih nastojanja porastao bi broj turista i noćenja.

Daljnja istraživanja fenomena životnog ciklusa turističke destinacije u Hrvatskoj, osobito ona koja razmatraju stagnacijsku etapu, morala bi biti usmjerena prema traženju rješenja za zaustavljanje procesa koji su doveli do stagnacije, odnosno znanstveno-stručnoj ekspertizi i konkretizaciji mjera za obnovu turizma. U slučaju Pule, kao mjere za novi

početak nameću se integralno upravljanje kvalitetom, revalorizacija smještajnih objekata koja uključuje obnovu, bolju kategorizaciju i kvalitetniju ponudu, turistifikacija nekadašnjih vojnih objekata kao prostora za nove smještajne kapacitete, manifestacije i ustanove (muzeji). Uz te mjere nužno je jačanje uloge atrakcija, i to kupališne obale, zelenih površina i povijesnih spomenika, te pravno i prostorno definiranje Nacionalnog parka Brijuni i pripadajućih smještajnih objekata. Zračna luka, koja je niskotarifnim zrakoplovnim kompanijama povezana s emitivnim, europskim regijama, omogućuje redefiniranje turističko-geografskog položaja te stvaranje novih tržišta. Razvoj kulturnog i manifestacijskog turizma stvorio bi pretpostavke za produljenje turističke sezone na cijelu godinu.

POZIVNE BILJEŠKE

- 1 Razdoblje neposredno nakon Domovinskog rata ne znači trenutačnu obnovu turističke djelatnosti, jer su u to vrijeme postojali drugi društveno-gospodarski prioriteti. Tek početak 21. stoljeća označuje stvarni početak obnove hrvatskog turizma, u kojoj je dobit bila veća od gubitaka (Vukonić, 2005). Stoga je za komparaciju s razdobljem 1981. – 1990. uzeto razdoblje 2001. – 2010.
- 2 Neke etape životnog ciklusa destinacije doslovce prevedene s engleskoga na hrvatski jezik gube pojmovni i logički smisao. Zato se etapa izrazitoga turističkog rasta ne prevodi kao „razvoj” (engl. *development*), već kao „ekspanzija”. Slično tome etapa ponovnog oživljavanja ne prevodi se kao „pomlađivanje” (engl. *rejuvenation*), već „obnova”.
- 3 U *Strategiji razvoja hrvatskog turizma do 2010.* u 4. poglavlju Hrvatski turistički potencijal stoji: „Neke kulturne znamenitosti koje imaju međunarodno priznanje, tek su djelomično iskorištene kao jedinstvene prodajne vrijednosti (‘Unique Selling Points’), kao npr. Dubrovnik (stari grad), Pula (Arena), Split (Dioklecijanova palača). Oni hrvatskoj turističkoj ponudi daju identitet po kojem se razlikuje od ostalih sredozemnih konkurenata” (Ministarstvo turizma, 2003, 9).
- 4 Zbog pravilne usporedbe s domaćim gostima iz 1989., u 2009. zbrojeni su gosti iz država nastalih raspadom Jugoslavije, uključujući one iz Republike Hrvatske.

LITERATURA

- Agarwal, S., 1997: The resort cycle and seaside tourism: an assessment of its applicability and validity, *Tourism Management* 18 (2), 65-73.
- Agarwal, S., 2002: Restructuring seaside tourism – The Resort lifecycle, *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 25-55.
- Aguiló, E., Alegre, J., Sard, M., 2005: The persistence of the sun and sand tourism model, *Tourism management* 26 (2), 219-231.
- Andriotis, K., 2005: The Tourism Life Cycle – An Overview Of The Cretan Case. Izlaganje s konferencije *International Conference on Tourism Development and Planning*, A.T.E.I., Patras, 11. – 12. lipnja 2005., Patras. http://tour.teipat.gr/Files/Synedrio/Conference%20Articles/Andriotis_paper%5B1%5D.pdf (10. 6. 2011.).
- Blažević, I., 1976: Opatija – razvoj turizma i njegov utjecaj na transformaciju naselja, *Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu* 13, 267-298.
- Blažević, I., 1977: Pula – etape razvoja i funkcije, *Geografski horizont* 3-4, 1-9.

- Blažević, I., 1984: *Turizam Istre*, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb.
- Blažević, I., 1987: *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija.
- Butler, R. W., 1993: Tourism – an evolutionary perspective, u: *Tourism and Sustainable Development: Monitoring, Planning, Managing* (ur. Nelson, J., Butler, R., Wall, G.), Publication Series No. 37., The University of Waterloo, Department of Geography, Waterloo, 27-43.
- Butler, R. W., 1997: Modelling tourism development: Evolution, growth and decline, u: *Tourism Development and Growth – The Challenge of Sustainability* (ur. Wahab, S., Pigram, J. J.), Routledge, London, 99-113.
- Butler, R. W., 2004: The tourism area life cycle in the twenty-first century, u: *A companion to tourism* (ur. Lew, A., Hall, M., Williams, A.), Blackwell, Malden, 159-169.
- Butler, R. W., 2006: The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 3-12.
- Cohen-Hatab, K., Shoval, N., 2004: The Decline of Israel's mediterranean resorts: Life cycle change versus national tourism master planning, *Tourism Geographies* 6 (1), 59-79.
- Cooper, C., 2006: The anatomy of rejuvenation stage of TALC, u: *The tourism area life cycle, Vol. 2, Conceptual and theoretical issues* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 183-200.
- Čurić, Z., 2002: Slovenski turisti u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 64(1), 21-32.
- Ćorak, S., 2006: The modification of the tourism area life cycle model for (re)inventing a destination: The case of the Opatija Riviera, Croatia, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 271-286.
- Faulkner, B., Tideswell, C., 2006: Rejuvenating a maturing destination: The case of the Gold Coast, Australia, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 306-335.
- Gale, T., 2005: Modernism, Post-modernism and the decline of british seaside resorts as long holiday destinations: A Case study of Rhyl, North Wales, *Tourism Geographies* 7 (1), 86-112.
- Getz, D., 1992: Tourism planning and destination life cycle, *Annals of tourism research* 19 (4), 752-770.
- Hall, D., 2003: Rejuvenation, diversification and imagery: Sustainability conflicts for tourism policy in the Eastern Adriatic, *Journal of sustainable tourism* 11 (2/3), 280-294.
- Hitrec, T., 1995: Turistička destinacija: pojam, razvitak, koncept, *Turizam* 43 (3-4), 43-51.
- Knowles, T., Curtis, S., 1999: The Market viability of european mass tourist destinations. A post-stagnation life-cycle analysis, *International journal of tourism research* 1, 87-96.
- Lagiewski, R. M., 2006: The application of TALC model: A literature survey, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 27-50.
- Logar, I., 2010: Sustainable tourism management in Crikvenica, Croatia: An assessment of policy instruments, *Tourism management* 31 (1), 125-135.
- Malcolm-Davies, J., 2006: The TALC and heritage sites, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 162-180.
- Manente, M., Pechlaner, H., 2006: How to define, identify and monitor the decline of tourist destination: Towards an early warning system, u: *The tourism area life cycle, Vol. 2, Conceptual and theoretical issues* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 235-253.
- Mikačić, V., 2005: Konceptija turističke destinacije, u: *III. Hrvatski geografski kongres: zbornik radova* (ur. Toskić, A.), Zadar, 24. – 27. rujna 2003., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 376-383.
- Milić, B., 2006: Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske – 19. stoljeće, *Prostor* 14 (2/32), 197-217.
- Opačić, V. T., 2002: Turizam kao faktor preobrazbe općine Dobrinj, *Hrvatski geografski glasnik* 64(1), 33-54.

- Pepeonik, Z., 2005: Prostorni raspored stranih turista na hrvatskoj obali - noviji trendovi, u: *III Hrvatski geografski kongres: Zbornik radova* (ur. Toskić, A.), Zadar, 24-27. rujna 2003., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 384-393.
- Priestley, G., Mundet, L., 1998: The post-stagnation phase of the resort cycle, *Annals of tourism research* 25 (1), 85-111.
- Russo, A. P., 2002: The "vicious circle" of tourism development in heritage cities, *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 165-182.
- Russo, A. P., 2006: A Re-fundation of the TALC for heritage cities, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 139-161.
- Stansfield, C., 2006: The rejuvenation of Atlantic City: The resort cycle recycles, u: *The tourism area life cycle, Vol. 1, Applications and modifications* (ur. Butler, R. W.), Channel view publications, Clevedon, 287-305.
- Vukonić, B., 1995: Smisao i objašnjenje pojma turistička destinacija, *Turizam* 43 (3-4), 66-71.
- Vukonić, B., 2005: *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb.

IZVORI

- Državni zavod za statistiku, 1994: *Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti po naseljima*, Dokumentacija 885, DZS, Zagreb, 1994.
- Državni zavod za statistiku, 2002: *Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima/općinama*, DZS, Zagreb, 2002., <http://www.dzs.hr/> (12. 5. 2011.).
- Državni zavod za statistiku, 2010: *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2009.*, Statističko izvješće 1409, DZS, Zagreb, 2010.
- Ministarstvo turizma: *Strategija hrvatskog turizma do 2010. godine*, Ministarstvo turizma, Zagreb.
- Republički zavod za statistiku, 1982: *Promet turista u primorskim općinama 1981.*, Dokumentacija 476, RZS, Zagreb, 1982.
- Republički zavod za statistiku, 1983: *Promet turista u primorskim općinama 1982.*, Dokumentacija 514, RZS, Zagreb, 1983.
- Republički zavod za statistiku, 1984: *Promet turista u primorskim općinama 1983.*, Dokumentacija 556, RZS, Zagreb, 1984.
- Republički zavod za statistiku, 1985: *Promet turista u primorskim općinama 1984.*, Dokumentacija 593, RZS, Zagreb, 1985.
- Republički zavod za statistiku, 1987: *Promet turista u primorskim općinama 1985.*, Dokumentacija 624, RZS, Zagreb, 1987.
- Republički zavod za statistiku, 1987: *Promet turista u primorskim općinama 1986.*, Dokumentacija 661, RZS, Zagreb, 1987.
- Republički zavod za statistiku, 1988: *Promet turista u primorskim općinama 1987.*, Dokumentacija 695, RZS, Zagreb, 1988.
- Republički zavod za statistiku, 1989: *Promet turista u primorskim općinama 1988.*, Dokumentacija 734, RZS, Zagreb, 1989.
- Republički zavod za statistiku, 1990: *Promet turista u primorskim općinama 1989.*, Dokumentacija 775, RZS, Zagreb, 1990.
- Republički zavod za statistiku, 1991: *Promet turista u primorskim općinama 1990.*, Dokumentacija 812, RZS, Zagreb, 1991.
- Turistička zajednica Istarske županije, 2011: *Dolasci i noćenja po zemljama i turističkim zajednicama 2001.-2010.*, TZ Istarske županije, Pula, 2011.

SUMMARY

Stagnation of a Tourist Destination: the Example of the City of Pula

Nikola Vojnović

This paper deals with the tourism stagnation stage in the city of Pula as one of the stages in the tourist destination life cycle that took place from 2001 to 2010, as compared to growth that took place from 1981 to 1990. The purpose of this research has been to discover the reasons for stagnation of the Pula tourist destination and to suggest measures for transition to the stage of reviving tourism and the attraction basis upon which development had previously been based..

The process included research methods and procedures employed within various stages of research. The first stage consisted of gathering and analysing current foreign and domestic scientific and expert research in the area of geography and correlated sciences covering the topic of tourist destination life cycles, while the second one focused on gathering, interpreting and comparing statistical data. The third part of research applied the observation method, including several days of field research as part of geographic research, using direct mapping, photo and video shooting. These methods were complemented by informal observation resulting from extensive knowledge of the research area. Expert individuals consulted in order to provide additional explanation of certain occurrences and processes were interviewed using standardized, semi-structured, problem-oriented interviews.

The development of Pula as a tourist destination commenced during Austrian rule, primarily affirming the town as a military harbour and as an industrial centre. More intensive development of tourism started in the 1960s and the largest number of tourists and overnight stays in Pula was recorded in the period between 1981 and 1990. At the end of this period, Pula was ranked fifth in Croatia according to the number of overnight stays. Tourism development was built upon the attraction basis consisting of a seaside propitious for bathing and other forms of seaside recreation, cultivated and natural vegetation and a moderately warm and humid climate with hot summers. The second group of attractions consisted of protected cultural and historic heritage from the Roman era, the Middle Ages and more recent times, and cultural institutions and manifestations. Similarly to most Croatian coastal destinations, mass summer vacation tourism determined the course of development for Pula.

The period of the Homeland War and post-war reconstruction interrupted the development of tourism in Croatia and a more significant recovery started after the year 2000. Unlike most coastal destinations, Pula did not renew its tourism to pre-war levels. Comparing the 2009 situation to that in 1989, we see that the number of beds was reduced by 14%, the number of tourists fell by 18% and the number of overnight stays by 42%. Observing these parameters over the period from 2001 to 2010, we conclude that Pula is currently in the stagnation stage of its tourist destination development cycle, even though it represents a non-typical example, seeing that the causes of the slow-down, stagnation and decrease in the number of beds, tourists and overnight stays is not closely related to surpassing the capacity of the attraction basis or accommodation facilities. There are several intertwined, interconnected causes / stagnation factors. One of the more significant external factors of stagnation has to do with the failure to promote the tourist destination, which led to the decrease in the number of tourists from the former Yugoslav states not being substituted by visitors from new emissive markets. In 1989, these tourists accounted for 55% of visitors and 48% of overnight stays in Pula. In 2009, these figures dropped to just 25% of visits and 18% of overnight stays. The second

external stagnation factor is the development of neighbouring coastal destinations in the vicinity of Pula, whose tourist development is partially based upon the attractions and infrastructure of Pula. The surrounding area as part of the socioeconomic region of Pula increased the number of beds by 70% and had 65% more tourists and 51% more overnight stays in 2009 as compared to 1989. The municipalities of Medulin and Fažana hold the biggest share in the tourism of the surrounding area. The internal factor of tourism stagnation is the neglect of the attraction basis that sustained tourism in Pula – this is evident in the decades of degradation and deterioration of the town bathing areas of Stoja and Valkane, created in the Austrian era, as well as the deterioration of other parts of the coast and green areas, with insufficient affirmation of protected cultural-historic heritage and certain city districts. Apart from that, the stagnation of Pula had been influenced by the new categorization of accommodation facilities, resulting in lowering of the categories for most hotels and the complete loss of hotel status for some facilities. At the same time, two of the four camps that provided tourist accommodation until 1990 were permanently closed. Other causes of stagnation include inadequate utilization for tourism purposes of vacated military facilities – only one of these has been converted to a tourist facility. At the same time, one of the city camps was converted for military purposes.

The stagnation stage within the life cycle of the Pula tourist destination can continue in the next period according to one of two possible scenarios. Following current trends, stagnation may continue, leading to Pula falling further behind competitive tourist destinations and entering the collapse stage. Secondly, a more favourable scenario would include the introduction of new measures and innovations conducive to tourism, thus reaffirming the attraction basis and accommodation facilities and focusing on new emissive areas, leaving the stagnation stage behind and entering the reconstruction stage that would eventually result in renewed tourism expansion.

Primljeno (Received): 24 - 11 - 2011

Prihvaćeno (Accepted): 23 - 11 - 2012

Dr. sc. **Nikola Vojnović**
Sveučilište Jurja Dobrile
Zagrebačka 30, Pula
nvojnov@unipu.hr